
TAKOZVANI EKAVIZMI U GOVORU BJELOPOLJSKIH MUSLIMANA

Radomir Ilić

Most dialectologists classify dialects from the areas east from Bijelo Polje as Jekavian-Ekavian, or half-Jekavian i.e. dialects of transition due to occurrence of the so called Ekavisms. Our research shows that this is not about the influence of the neighbouring Ekavian region, but the tendency of depalatalisation and shortening of the native Montenegrin Ijekavian speech.

Govor bjelopoljskih muslimana* prema akcentu i drugim osobinama pripada skupini ševeroistočnih govora crnogorskog jezika. Osvrnucemo se na jednu njegovu osobitost koja je zadavala (a i danas zadaje) dosta teškoća dijalektolozima i drugim predstavnicima nauke o jeziku. U pitanju su takozvani bjelopoljski ekavizmi. Većina srpskih dijalektologa koji su sintagmu *crnogorski govori* smatrali neprihvatljivom a crnogorski govorni prostor podvodili pod dva izrazito kontrarna dijalekta, nakon susreta sa pomenutom govornom osobitošću bjelopoljske

* Odrednicu *muslimani* upotrebljavamo u tehničkom smislu, tj. njome obuhvatamo sve govornike ovog etničkog korpusa koji se različito nacionalno izjašnjavaju (Muslimani, Bošnjaci i dr).

govore imenovali su polujekavskim ili govorima prijelaznog tipa. Crnogorski lingvisti su u posljednje vrijeme sa više pažnje pristupali ovoj jezičkoj pojavi, ali se, sudeći prema svemu, nije mnogo odmaklo u njenom rasvjetljavanju.

Prema Vojislavu P. Nikčeviću tzv. ekavizmi u kratkim slogovima južnosandžačkih govora tipa *dijete-deteta* primarno ijekavskog izgovornog areala nastali su sažimanjem sekvence *i(e)* u *e* pod uticajem nekoliko faktora: 1) *uticajem ekavskog izgovora iz govora masovnijeh doseljenika u Sandžak poslije 1878. godine*; 2) *pod uticajem sušednih kosovsko/resavskih govora*; 3) *pod uticajem ekavskog izgovora tečajem VII vijeka na teritoriju Novopazarskog sandžaka ili*

Raške doseljenijeh serba,¹ pri čemu Nikčević nijednog od njih ne favorizuje, već vjerovatnoću uticaja svakog pojedinačno ostavlja otvorenom. Da Nikčević izgleda nije u potpunosti bio siguran u osnovanost ove svoje teze svjedoči jedan njegov kasniji navod tokom osvrta na jezik Međedovićevo epa *Ženidba Smailagić Meha*: „*Za jezik crnogorski veže ga (Avda Međedovića, prim. R. I.) ekavizam bjelopoljskog govora Obrova nastao deijekavizacijom ije izgovora u kratkijem, a sigurno i u dugim slogovima, izazvan nekom spoljašnjom okolnošću* (pocrtao R. I.), *i brojne druge mikrostrukture*“². Kao da je Nikčević ovom formulacijom na izvjestan način umanjio vjerovatnoću ranije iznesenih faktora uticaja.

Nikčevićev nastavljaj dr Adnan Čirgić nešto je direktniji od svog znamenitog prethodnika, ali se i kod njega primjećuje stanovit oprez pri zaključivanju. U izvanredno sređenom radu

¹ Vojislav P. Nikčević, *Štokavski dija sistem*. Etnička i jezička osnova (Poseban otisak proširenoga referata sa međunarodnog naučnog skupa „Jezici kao kulturni identiteti na prostoru bivšega srpskohrvatskog ili hrvatskosrpskog jezika“). Izdavač Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1988, 23.

² Vojislav P. Nikčević, „Pogled na jezik ‘Ženidbe Smailagić Meha’ Avda Međedovića“, *Almanah*, 31–32, str. 338, Podgorica, 2005.

Ekavizmi u „Ženidbi Smailagić Meha“³ pomenuti naučnik piše da je „istorijska upućenost na Bosnu, kao i blizina srpske jezičke ekavske granice ostavila vidan trag na govor i jezik ovog kraja.“ Nakon detaljne analize Čirgić zaključuje da je u Međedovićevom jeziku proces ekavizacije zastupljeniji kod jekavskih oblika, da je na njega „prvjenstveno uticala blizina ekavskih govora, da je vjerovatno bio potpomognut nešto težim izgovorom suglasničkih grupa u jekavskim oblicima, gdje je glas *j* bio jedan od konstituenata tih grupa“, te da je proces dejekavizacije frekventniji od deijekavizacije. Pored toga što osnovano ističe irelevantnost izgovora jata za klasifikaciju crnogorskih govora, Čirgić i u svojim skorijim radovima stoji na stanovištu da su „ekavizmi u govornima crnogorskog Sandžaka rezultat blizine srpske jezičke granice.“ Presudnost uticaja sušedne srbijanske ekavice dovodi u pitanje sljedeći fakat: najkarakterističnijih i najuočljivijih oblika takozvane de(i)jekavizacije kod govornika pravoslavne vjeroispovijesti pograničnog sektora nema ni onđe đe pravoslavci čine većinu, ni na područjima đe bi kao manjina mogli lakše podležiti njihovoj frekvenciji. Naime, niti s desne, niti s lijeve strane Lima bjelopoljske teritorije nijedan pravoslavni govornik neće reći: *hãde, izgõnahu, hademõte, izède, preletèla, izmèšani, dèdo, vòde, već: ajde, izgonjahu, ajdemote, izede, prelecèla izmiješani, đedo, vođe*. Potpuno je jasno da su ovakve izgovorne forme dominantna osobitost muslimanskog stanovništva na ovom govornom području i da se ne može uzimati u obzir pretpostavka o presudnom uticaju na njihov nastanak sušednog srbijanskog ekavskog areala, jer se ni ne nazire da bi moglo postojati išta što bi činilo prijemčivijim muslimane Bijelog Polja za srbijanski ekavski izgovor od njihovih pravoslavnih komšija koje za pomenuti etnos iz sušedstva, pored ostalog, veže i ista vjera. Ovaj fakat upućuje da se uzroci posmatrane pojave trebaju tražiti unutar

³ Adnan Čirgić, „Ekavizmi u ‘Ženidbi Smailagić Meha’“, *Almanah*, 31–32, str. 341–345, Podgorica, 2005.

zbira svih okolnosti i činilaca koji su govore crnogorskih muslimana izdvojili kao osobene. To će u potpunosti biti moguće tek onda kad se iscrpno budu lingvistički obradila sva govorna područja crnogorskih muslimana. Tek tada će se moći precizno opisati uzroci dominantnosti jedne izgovorne pojave na datom području, pa i na ovom o kojem je riječ. Mi smatramo da su uticaji ekavskih govora srbijanskih sušeda na muslimanske govornike (kao i na pripadnike pravoslavne vjeroispovijesti) neznačajni i da se više pažnje treba obratiti, pored dejstva silaznih akcenata i ostalog, i na uticaj tzv. *albanskog* i naročito *turskog faktora*. Turci su ovdje bili prisutni pet vjekova, te se upliv osobina i njihovog jezika teško može zanemariti. Uz to ne treba smetati s uma da su uzroci ovakvih govornih osobitosti brojni i da oni najuočljiviji ne moraju uvijek biti i najdjelotvorniji. Smatramo i da je od termina *deijekavizacija* bolje upotrijebiti formulaciju – **tendencija depalatalizacije i skraćivanja ijekavskog izgovora u govoru bjelopoljskih muslimana**. Naime, ispitujući dugo na terenu sve tri njegove govorne zone: kanjsko-kukuljsku, rasovsko-bistričku i zatonsko-koritsku, zapazili smo u svima njima veoma indikativnu, frekventnu pojavu gubljenja izuzetno palatalnog sonanta *j* odgovornog za oblike sa jekavskim jotovanjem koji se u posljednjoj zoni rjeđe upotrebljavaju, dok su u drugim dvijema prisutni kao dubleti. Sonant *j* gubi se u finalnom i medijalnom položaju u oblicima imperativa glagola *moći*: **nemô** (←nemoj), **nemôte** (←nemojte), u oblicima prvog lica jednine muškog roda pokaznih zamjenica *onaj* i *taj*: **onâ** (←onaj), **tâ** (←taj), potom u oblicima komparativa opisnih pridjeva: **starî** (←stariji), **pametnî** (←pametniji) i imperativnim oblicima: **kopâ** (←kopaj), **prodâ** (←prodaj), **dâ** (←daj), te u oblicima imperativno-podsticajne rječice *hajde*: **hâde** (←ajde), **hâmo** (←ajmo), **hâmote** (←ajmote), **hademôte** (←ajdemote).⁴

⁴ Izgovor glasa *h* je guturalan i djelimično ozvučen.

Riječi sa zastupljenim *j* iz govora crnogorskih govornika u izgovoru muslimanskih govornih predstavnika zamijenjene su oblicima bez ovog palatalnog sonanta: kol'ko goj ôj→**kol'ko gò hô**; ajde brate→**hàde b'âte**; nemoj da se šekiraš→**nemô da se sekirâš**; ajmo da što izedemo→**hàmo da što izèdemo**, itd. Isto tako, oblici sa opštegorskim mekim glasovima *ś, ź, ć, đ, lj, nj* što u svojoj strukturi sadrže komponentu *j*, supstituisani su oblicima sa nepalatalnim parnjacima *s, z, t, d, l, n* đe pomenute komponente nema: šekira→sekira; izutra→izùtra; neće, neoće→nête, nèote; prelećela→preletèla; dece→decè, vođe→vóde; đedo→dèdo; ljepotica→lepotìca, šljegnu→slègnu; njedra→nèdra; izgonjahu→izgònahu. Zabilježili smo tokom ispitivanja ove govorne pojave da je govorni predstavnici ševerozapadne okoline Bijelog Polja sa četvoroakcenatskim sistemom vide kao sklonost glasovnog skraćivanja, zovući ga *secanje* ili *šecanje*. Prema njihovoj ocjeni njemu pripadaju i oblici nastali kao rezultat *skraćivanja* formi konsonant + sekvenca i(je): osèci (←osijeci), Prèsnako brdo (←Priješnačko brdo), iz Òseka (←iz Osijeka), prèpoljsko (←prijepoljsko), pobesnïo (←pobjesnio), zapèvamo (←zapjevamo), vetrovïto (←vjetrovito), potom: pòbeže, živèli, porijeklom od oblika sa jotovanim labijalima, primjeri sa ekstrahovanim nepalatalnim glasovima poput bâte (←brate), kao i primjeri lèba (←ljeba) i bòle (←bolje) koje smo zabilježili i kod pravoslavnih govornika u Podgorici.

Da rezimiramo, ovđe se ne radi o uticaju sušednih srpskih ekavskih govora, te se termini *ekavizmi* i *ekavizacija* glede ovog slučaja trebaju napustiti, već je u pitanju skraćivanje i nepalatalni izgovor izvornih crnogorskih oblika sa palatalnim suglasnicima i glasovnim grupama koji nije dosljedno sproveden, pa u većini muslimanskih govornih zona egzistiraju i oblici sa jekavskim jotovanjem. Formulacija - **tendencija depalatalizacije i skraćivanja ijekavskog crnogorskog izgovora** jasno izražava i način ispoljavanja i suštinu ove govorne pojave.

Literatura:

- Pavle Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*, Matica srpska, Novi Sad, 1956.
- Mihailo Stevanović, „Istočnocrnogorski dijalekat“, *Južnoslovenski filolog*, knj. XIII, Beograd, 1933/34.
- Milan Rešetar, *Štokavski dijalekat*, Matica crnogorska, Podgorica, 2010.
- Luka Vujović, „Je li postojao ekavski govor u jugoistočnoj Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji“, *Zbornik za jezik i književnost*, knj. I, Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost SR Crne Gore, Titograd, 1972, str. 1-6.
- Luka Vujović, „Mrkovički dijalekat“, *Srpski dijalektološki zbornik*, XVIII, Beograd, 1969.
- Danilo Barjaktarević, „Bihorski govor“, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini*, III, Priština, 1966.
- Vojislav P. Nikčević, *Štokavski dija sistem. Etnička i jezička osnova*. (Poseban otisak proširenoga referata sa međunarodnoga naučnog skupa „Jezici kao kulturni identiteti na prostoru bivšega srpskohrvatskog ili hrvatskosrpskog jezika“), izdavač Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1988, 23.
- Vojislav P. Nikčević, „Pogled na jezik ‘Ženidbe Smailagić Meha’ Avda Međedovića“, *Almanah*, 31-32, str. 338, Podgorica, 2005.
- Adnan Čirgić, „Ekavizmi u ‘Ženidbi Smailagić Meha’“, *Almanah*, 31-32, str. 341-345, Podgorica, 2005.
- Adnan Čirgić, „Jezik crnogorskih muslimana“, *Matica*, br. 59, Podgorica, 2014.
- Adnan Čirgić, „Branko Miletić kao proučavalac crnogorskih govora“, *Matica*, br. 60/61, Podgorica, 2015.
- Adnan Čirgić, „Je li Starac Raško autor pjesme ‘Boj na Deligradu’“, *Matica*, br. 62, Podgorica, 2015.